

Reflexions pedagògiques sobre l'educació del comportament

Antoni Amorós i Ustrell*

La societat, la família, confien a l'escola l'educació de llurs fills i filles i futurs membres de la societat adults. Aquesta educació es planteja i s'organitza tenint en compte dues realitats: l'individu com a persona i la societat com a grup al qual es pertany.

L'individu, en tant que educand, és el destinatari natural de l'acció educativa i rep una consideració absoluta, orientada al seu desenvolupament, a la satisfacció de les seves necessitats i a l'obtenció del seu benestar global. L'acció educativa ha de tenir molt en compte la dignitat de la persona, la seva llibertat i el dret a forjar-se la pròpia identitat.

La segona realitat no és menys important que la primera

i ha d'estar situada en la mateixa categoria axiològica. Tant evident i necessari és que s'eduqui la persona «per a si mateixa» —per a la seva felicitat, si s'entén la cadència relativa que atribueixo a aquesta expressió— com que s'eduqui per als altres. No hi ha cap sistema educatiu que, en dissenyar el model de ciutadania, pugui deixar de banda, menysvalorar o supeditar una d'aquestes dues realitats a l'altra. Ningú no pot negar que tota societat necessita que cada un dels seus membres representi un paper actiu i responsable en el seu si. En el desenvolupament del drama col·lectiu mai no es podrà justificar la presència d'espectadors passius que s'aprofitin dels beneficis de l'espectacle sense aportar-hi la seva participació i el seu esforç. L'ètica no els ho permet. Tal vegada trobaríem aquí l'explicació que, en un estadi tan convulsiu com el que es viu actualment, l'ètica s'hagi convertit en tema estrella. Efectivament, és invocada pels polítics com a propòsit; enyorada i sol·licitada per la societat com a un bé escàs en perill d'extinció; volguda, —no sabem si autènticament promocionada— pels pares i les mares, com a un dels aspectes fonamentals de la dignitat personal dels seus fills i filles, i, fins i tot, exigida com a condició en qualsevol del·làmbits del sistema productiu.

No solament estem davant d'un tema d'actualitat, sinó d'un fet transcendental i «de sempre», si bé en altres èpoques, la

* Pedagog. Director de la Institució Pedagògica Sant Isidor. Vicepresident del Grup d'Acció Escolar Catalana. Coautor del llibre *No molestis* sobre temes d'educació ètica, guardonat amb el Premi per a obres de civisme Serra i Moret.

Adreça professional: Institució Pedagògica Sant Isidor. Comte Borrell, 243-249. 08029 Barcelona.

vigència universal d'uns valors religiosos i la seva rígida implantació en la societat determinava el comportament correcte de l'individu i garantia un funcionament social més estable i satisfactori.

Auui, més que mai, l'educació ètica ha d'ésser assumida per la pedagogia amb rigor i amb responsabilitat. Amb rigor perquè de l'educació del comportament de la persona en depèn la configuració, la viabilitat i l'èxit de qualsevol projecte de vida, l'acceptació de l'individu en el medi i la seva estabilitat personal; en última instància, el bé de la societat. Amb responsabilitat, perquè estem tractant una matèria d'espectre molt ampli i de naturalesa molt complexa no assimilable a cap assignatura del currículum acadèmic. Si la pedagogia emprèn responsablement la formació ètica de la persona, ha de comptar necessàriament amb els professionals de l'educació, la societat, el sistema educatiu, les mares i els pares i, en la mesura que l'edat ho permeti, amb el propi alumnat.

Som conscients de la dificultat que hi ha a posar-se d'acord en un cos de continguts ètics vàlids i acceptables per a tothom, la seva prioritització i, fins i tot, la seva necessitat. Malgrat tot, aquesta dificultat és superable si es donen dues condicions: que l'educació ètica tingui com a referent el pluralisme i, per tant, es basi en el respecte a totes les opcions, i que sigui dinàmica, és

a dir, que no s'entossudeixi a fixar dogmes, imposar conductes i determinar formes de vida.

Amb aquestes condicions ha d'ésser possible de plantejar l'educació ètica com a objectiu que estructur i consolidi un tipus de raonament i de conducta per a la realització de l'individu com a persona i per al progrés de la societat.

L'educació ètica és complexa i problemàtica

La complexitat i la problemàtica de l'educació ètica té diversos orígens derivats de la pròpia persona i de la societat.

La singularitat de la persona, les condicions de vida en les quals es mou i l'especificitat dels diversos estadis evolutius són factors determinants de les respostes ètiques, d'altra banda afectades i influïdes per la problemàtica i la confusió de l'entorn. Vegem alguns exemples que fan palesa aquesta complexitat.

La validesa o relativització de la norma en funció de motius difícils de comprendre; la norma imposada sense cap tipus de justificació, magnificada des d'una autoritat moral fosca i pretesa com a producte de la repetició; la invocació de la utilitat i el bé públic o general amb símptomes evidents i contradic-

toris d'interessos no justificables; el quadre de valors de la societat, sovint incompatible amb els drets de l'individu i la seva defensa; la manipulació social i individual de proporcions escandaloses; la força dels tòpics que per la seva imatge de seducció són acceptats sense raonar; l'ambient, el medi natural o artificial en què l'home neix i es desenvolupa; la falsedat, que té carta de naturalesa i fins i tot es justifica des del punt de vista dels beneficis que reporta; la hipocresia de les formes i dels convenis socials; la rutina empobridora i justificada per la resistència al canvi i la por a les conseqüències que comporta; la tendència a la despersonalització; el control empalagador sobre l'individu; la informació interessada i la pròpiament deformadora; l'egoisme, la subjetivitat i la força desconsiderada del jo.

El que s'acaba d'exposar, només una part del que es podria treure com a element de reflexió, deixa clara la complexitat i la problemàtica en què està involucrada l'educació ètica.

Reflexió sobre els objectius

Els objectius de l'educació ètica són notoris, estan expressats en la LOGSE, desglossats en els documents que la desenvolupen i en els projectes educatius

de cada centre. Cal, però, remarcar l'objectiu més general que ha de presidir tot procés educatiu «de» i «per a» la persona: ensenyar a pensar per aprendre a actuar correctament.

Tenint en compte la complexitat i la problemàtica exposades anteriorment és fàcil deduir els objectius que s'han de proposar perquè cada individu i, com a conseqüència, la societat, siguin capaços d'esdevenir ètics. S'haurà d'establir una classificació que aplegui el conjunt de variables que s'han de tenir presents a l'hora de dissenyar els objectius. Heus aquí les principals:

La singularitat de l'individu.

No s'educa la persona en abstracte sinó una persona que té nom propi, història personal, especificitats reactives, nivell determinat de comprensió, etc. Aquesta realitat requereix una flexibilitat, tant en la formalització d'objectius com en la seva aplicació.

L'existència i naturalesa del grup. No pensem en un educand que viu aïllat. El considerem com a membre del grup. És més, veiem el grup amb signes propis d'identitat, cohesionat i amb influència sobre l'individu, cosa que justifica i demana una certa traducció adaptativa en la formulació dels objectius.

L'edat. L'educació ètica comença al bressol i no s'acaba mai. Els primers que eduquen són els pares i les mares. El comportament inicial (hàbits i vicis)

es forja a la llar. Conseqüència: els objectius no poden prescindir d'aquesta realitat, l'han d'assumir, analitzar i determinar-ne els continguts. Sabem que a mesura que l'educand creix augmenta també el pes i la influència de nous agents educatius informals (extraordinaris en l'adolescència). Aquest fet comporta un autèntic repte de creativitat en el disseny d'objectius ètics.

Les característiques del comportament. Es dona arreu i a tota hora, està en qualsevol de les activitats, no únicament les acadèmiques. És per això que els objectius han de plantejar-se en un espai inductiu i transversal. Han d'arribar a tots els nivells, han d'estar presents en totes les matèries i en totes les situacions.

Plantejar objectius per a un espai inductiu i transversal significa que sobre totes i cada una de les activitats, situacions i esdeveniments que es donen a l'escola s'ha de fer la reflexió pedagògica corresponent, tant des dels seus propis objectius com des de la dimensió ètica que ha d'incloure també coneixements, fets i valors.

Prenem un cas concret com a exemple: el treball de l'alumne/a a l'aula en qualsevol nivell i matèria. Segons el que s'exposa hi haurà dos aspectes, tots dos contemplats i assumits en el programa: els objectius específics de la matèria (llengua, matemàtica, ciències, socials,

música, etc.) i les seves característiques (metodologia, recursos), i la dimensió ètica del comportament de la noia o el noi en aquesta activitat, que comportarà:

- Assumir responsablement l'activitat.

- Mantenir l'actitud adient i posar els mitjans necessaris com poden ser, en aquest cas, l'ordre i l'organització en la preparació del treball, l'execució i el tractament de l'activitat i l'ús adequat dels recursos.

- La relació que s'estableix amb el grup incloent-hi l'ensenyant (no molestar i mantenir una comunicació satisfactòria i eficaç).

Principi bàsic d'aprenentatge. Els objectius hauran d'ésser dissenyats i proposats d'acord amb el principi que fa de l'alumne el protagonista del seu aprenentatge. Díficilment es podria pretendre l'adhesió i el seu comportament ètic si els objectius no s'han basat en el procés actiu que condueix a la descoberta personal del bé i dels valors.

Qui, com i quan s'ha d'educar èticament

En l'educació del comportament ètic es produeixen una gran quantitat d'interferències i contradiccions degudes al nom-

bre i a la diversitat de persones que hi intervenen. El fet que aquestes persones eduquin de manera informal o formal és intrascendent. El cas és que eduquen.

Aquí es fa palesa la necessitat i el dret dels pares i les mares d'optar per aquell tipus d'escola que respongui més ajustadament a les seves expectatives educatives, la majoria de vegades centrades més en la formació de la persona que no pas en el nivell estricte dels resultats acadèmics.

Hi ha una certa relació entre «quan» s'ha d'educar i «com» s'ha d'educar.

En l'educació de la conducta i en el cas dels éssers immadurs, s'educa sempre. Ja s'ha dit. Això comporta una qüestió de coherència i de compromís col·lectiu. Demana coordinació horitzontal i vertical, homogeneïtzació de procediments i recursos, però, per damunt de tot, el convenciment que l'ètica, en els nivells obligatoris, mai no podrà contemplar-se com una assignatura ni tan sols situada a l'hora tutorial, sinó estesa a tots els espais i a totes les persones que tenen relació pedagògica amb els educands.

Consideracions sobre els valors

Si parlem dels valors en general com a proposta dels diversos sectors de la societat, trobarem una certa dificultat per posar-nos d'acord. No tots són inqüestionables. La majoria s'han de matisar i alguns han d'ésser sotmesos a una reflexió crítica constant. Si ens referim als que proposa la Reforma Educativa com a valors morals, haurem d'acceptar la seva bondat pel fet que guien les actituds consolidades que condueixen «el compliment d'unes normes conductuals».

Si pensem en els altres valors, hem de reconèixer que no disposem d'un marc de referència compartida. Hi ha acord a relacionar els valors amb l'objectiu de benestar. Aquest objectiu es proclama autònomament des de l'economia, la política i la cultura. Genera una fragmentació esquizofrènica de l'individu que vol fer compatibles els diversos àmbits. Conseqüència d'aquesta fragmentació són:

- La diferenciació entre moral personal i exercici professional.
- Existència de valors professionals tècnics tancats i reduïts a la professió.
- Abdicació de les motivacions personals de transcendència enfront a la força i l'empenya dels altres interessos.

- Aparició del fenomen de la indiferència moral justificada des d'un fals concepte de tolerància que legitima el desinterès envers l'altra persona. Tolerància i pluralisme poden utilitzar-se tant per «passar» de les altres persones com per obrir-se activament i comprometre's «amb» i «per» als altres.

Si decidim creure en la possibilitat d'uns valors que consoliden els hàbits d'una persona madura i generen unes actituds d'aplicació moral universal, pel que fa a la persona, hem de parlar d'autonomia personal, de fortalesa, responsabilitat, justícia, equilibri, solidaritat, respecte a la diversitat, vida activa i sentit contemplativo-reflexiu i, per damunt de tots, la sensibilitat, en el punt d'equilibri entre el realisme, fruit de l'objectivitat i l'evidència, i l'estimació subjectiva que brolla de la força dels sentiments.

L'ètica professional de l'educador

L'educació ètica a l'escola, tal i com es defineix i s'exposa en aquest article, recolza, com s'ha dit, en la responsabilitat de tots i cada un dels docents. Parodiant l'argot de l'actualitat podríem dir: «En temes i fets

de comportament individual i col·lectiu, a l'escola ningú no pot passar de res». A la funció tutorial se li pot confiar una tasca de promoció, organització i coordinació, se li pot destinar un espai que, en determinats moments «de manera lliure i no lligada a cap àrea o matèria» reflexioni sobre temes ètics o morals, problemes d'abast social i, fins i tot, se cerquin respostes als grans interrogants que es plantegen a les persones, als pobles i als grups socials, ha d'ésser, però, el treball ordinari del docent, en la quotidianitat de la seva presència a l'aula i al centre, qui s'ocupi de la tasca d'educar el comportament ètic del seu alumnat. No mancaran oportunitats, tant per la via testimonial com des de la pròpia matèria, per destacar el valor dels valors i els criteris de conducta.

A qui ens manifesti la seva disconformitat al plantejament de l'educació ètica en els termes de compromís col·lectiu dels educadors i les educadores li respondrem que el nostre concepte de perfil professional del docent no solament ho permet sinó que, fins i tot, ho requereix. Aquest perfil té tres dimensions:

- Vocacional, que comporta unes característiques personals, entre les quals hi posem la capacitat d'estimar pedagògicament l'educand, unes aptituds i unes actituds, tant se val que siguin innates com que siguin adquirides.

- Formació tècnico-instrumental. Es resumeix en la competència professional (possessió de coneixements i domini del mètode o mètodes d'aprenentatge).

- Dedicació i capacitat de comunicació pedagògica, no exemptes d'empatia, amb l'individu i el grup. Tant la dedicació com la capacitat de comunicació han d'orientar-se a la diversitat i concentrar-se en l'eficàcia.

Idees i conclusions

- La formació ètica de l'alumne/a és necessària i possible des d'un plantejament inductiu que se centri en la informació i l'actuació correcta sobre cada una de les situacions que es viu a l'escola, la qual cosa no és possible sense el compromís responsable i coordinat de tots els educadors.

- L'educació ètica de l'alumne no serà tampoc possible sense una participació de la família que garanteixi la continuïtat i la coherència.

- Sense oblidar el que la noia o el noi desitja, l'educació ètica ha d'aconseguir el que és desitjable per a la noia o el noi.

- La formació ètica ha de proposar-se l'assumpció progressiva, per part de l'alumne/

a, d'una forma de vida lliure i responsable.

- La formació ètica ha de conduir a la substitució de l'autocomplaença per l'autoexigència, fent entendre que perd el dret d'exigir qui no té la generositat de donar.

- L'ètica de la virtut ha d'inculcar el servei a la societat com a part important del propi projecte de vida, sense excloure, quan calgui, l'oposició a determinats projectes de vida erronis que la societat proposa.

- L'educació ètica integrada a la quotidianitat de la vida de l'alumne/a no exclou el contacte i el compromís amb els temes més distants en el temps i en l'espai.

Paraules clau

Educació moral. Desenvolupament moral. Ètica. Educador. Família.

Abstracts

Considerando que del comportamiento de la persona depende cualquier proyecto vital humano, se presenta la educación ética como una tarea compleja y problemática que debe ajustarse a una serie de principios (singularidad del individuo, existencia y naturaleza del grupo, etc.). A continuación se aborda quién, cómo y cuándo ha de responsabilizarse de una educación ética abierta al mundo de los valores y comprometerse con el quehacer personal de los educadores. Y todo ello en atención a un modelo de vida personal y responsable que reemplaza la autocomplacencia con la autoexigencia.

Considérant que tout projet vital humain dépend du comportement de la personne, l'auteur présente l'éducation éthique comme une tâche complexe et problématique qui doit s'ajuster à une série de principes (singularité de l'individu, existence et nature du groupe, etc.). Il étudie ensuite qui est responsable, quand et comment, d'une éducation éthique ouverte au monde des valeurs, dans laquelle s'impliquent les éducateurs. Tout ceci pour une règle de vie personnelle et responsable, remplaçant l'autocomplaisance par l'auto-exigence.

Considering that any vital human project depends on the behaviour of people, ethical education appears to be a complex, problematic task which has to adjust to a series of principles (singularity of the individual, existence and nature of the group, etc.). Next comes the question of who should be responsible, in what way and at what stage, for an ethical education open to the world of values and involved with the personal task of the educators. All that with a view to a personal, responsible life model which replaces self-satisfaction with self-examination.